

Protižidovské nepokoje po druhej svetovej vojne - rok 1945 na východnom Slovensku

Jana Šišjaková, Fakulta humanitných vied UMB, Sisjakova@fhv.umb.sk

ŠIŠJAKOVÁ, Jana. Anti-Jewish riots after World War II - East Slovakia in 1945. Individual and Society, 2008, Vol. 11, Nr. 2.

Central Europe was affected by strong anti-Semitic wave after World War II. Slovakia wasn't an exception in this way. Especially its eastern regions had to deal with this problem. That region was affected by war events and its consequences in a large extent (catastrophic social situation, national problems, insufficient food-supply and smuggling). The first anti-Jewish actions happened in Košice, Humenné and Prešov in the first days and the first weeks after the end of World War II. Consequently it spread into other parts of Slovakia, too. This Anti-Jewish propaganda was connected with economic, social as well as national motives. Mostly it spread through posters and demonstrations. Murders of the Jews in Snina district in November and December 1945 presents a specific problem.

Jews. Anti-Jewish propaganda. East Slovakia. Snina district.

V prvých rokoch po skončení druhej svetovej vojny bol minimálne v celom (nielen) stredoeurópskom priestore realitou nárast protižidovských nálad, ktorých skonkretizovaná forma vyústila do antisemitsky zameraných javov rôznej podoby a intenzity, či už išlo o plánované alebo živelné demonštrácie, výtržnosti a bitky osobného charakteru, cielené útoky proti Židom z radov rôznych sociálnych skupín s cieľom ich zastrašenia alebo dokonca útoky priamo ohrozujúce zdravie a životy židovských občanov.

K zákrokom voči židovskému obyvateľstvu v povojnovom období nedochádzalo len v Československu (a nielen v jeho slovenskej časti), ale boli realitou minimálne v celej strednej Európe. V blízkom zahraničí dosahovali oveľa vyššiu intenzitu a brutalitu - v tomto prípade môžeme hovoriť nielen o výtržnostiach a demonštráciách, ale vo veľkej miere tiež o pogromoch a vraždení židovského obyvateľstva. Stránky dobovej tlače informovali o prípadoch demonštrácií a vražd Židov v Maďarsku - v Miškovci, v mestách Ózd, Sajószentpéter, Szegvár a Tótkomlós, viacero obetí si vyžiadali pogromy v obciach Kunmadaras a Diósgyőr, 1 stovky Židov boli zavraždené v poľských mestách Kielce², Krakov, Varšava a iných, nehovoriac o poľutovaniahodnej situácii židovského obyvateľstva v oblastiach západnej Ukrajiny.³ Mnoho Židov z okolitých krajín hľadalo nádej v úteku a záchranu práve v Československu, kde sa v porovnaní s pomermi vo vlastných krajinách cítili predsa len relatívne bezpečnejšie.⁴ Napríklad Okresné veliteľstvo Národnej bezpečnosti (NB) v Starej Lubovni dňa 13. novembra 1945 hlásilo: „Židia z Poľska hromadne utekajú cez hranice ČSR a udávajú, že sú v Poľsku prenasledovaní bezpečnostnými orgánmi a tiež zo strany obyvateľstva, kdekoľvek jednotlivca zastihnú, tak ho ubijú na smrť.“⁵ Podobná situácia bola aj v prípade maďarských Židov. Ani v Československu však títo utečenci neboli bezvýhradne, z pochopiteľných dôvodov, prijímaní (v snahe vyhnúť sa nekontrolovateľnému prílivu cudzincov do republiky).⁶

Povojnový antisemitizmus bezpochyby vyplynul či vyrastal z holokaustu a niekoľkoročnej protižidovskej

propagandy, bezprostredných vojnových a tiež povojnových skúseností. Základnou príčinou boli nedoriešené, resp. neriešené majetkovoprávne otázky, týkajúce sa bývalého židovského majetku, ktorý sa po vojne stále nachádzal v rukách niekdajších arizátorov, obyvateľov (aj z nižších sociálnych vrstiev), ktorí sa k nemu dostali na burzách, alebo bol pod národnou správou, a vôbec prietahy v otázke jeho reštitúcie.⁷

Napriek rastúcim protižidovským náladám na východnom Slovensku už v lete 1945, prvý vážnejší prípad, ktorý poukázal na nutnosť zaoberania sa týmto problémom a upozornil i vládne kruhy na naliehavosť hľadania schodného riešenia, boli septembrové udalosti z roku 1945, známe v slovenskej historiografii, a v posledných rokoch zásluhou medializácie i medzi laickou verejnosťou, ako topolčiansky pogrom. Tie prispeli k tomu, že sa aj v zahraničnej tlači písalo v zmysle - „na Slovensku vraj stále pôsobí Hlinkova garda (HG) a pri rozdeľovaní zásob UNRRA sa vraj so židmi kruto zaobchádza“ a „zúri tu neľudský antisemitizmus“.⁸

Podobné hodnotenia boli sčasti opodstatnené, avšak čo do miery ich adekvátnosti, dovoľme si tvrdiť, nie celkom relevantné, na čo reagovali aj samotné židovské organizácie na Slovensku.⁹

Vláda a kompetentné úrady sa obrátili pozornosť na vzniknutú situáciu a jednoznačne sa zasadzovali za jej priaznivé vyriešenie. To však nebolo jednoduché, keďže antisemitizmus na Slovensku bol značne rozšírený medzi väčšinovým civilným obyvateľstvom a v istej miere prenikol i do silových a bezpečnostných zložiek (bol prejavom *subjektívnych* náhľadov, sympatie či antipatie ich členov). Pohnútky, ktoré napokon vyústili do podoby rasovo motivovaných útokov v mnohých prípadoch (ak nie väčšinou) boli primárne čisto osobné, resp. boli primárne ekonomicky a sociálne podmienené. Neraz sa tak „vinníkom“ a „problémom“ stal, čo je prirodzené ľudskej náture, ten, kto je istým spôsobom odlišný.¹⁰ V tomto ohľade bolo postihnuté židovské obyvateľstvo, pričom sa napokon nejednalo už len o jednotlivcov, ale o spoločnosť ako také.

Židia sa často stretávali v povojnovom období realite s typickými problémami, podobne ako väčšinové obyvateľstvo - so zabezpečovaním základných životných potrieb - stravy, šatstva, základnej sociálnej a zdravotnej starostlivosti, páčivým problémom bolo najmä bývanie. A hoci protižidovské zákony boli na Slovensku rušené už počas SNP - protižidovské zákony z čias Slovenskej republiky boli prehlásené za neplatné nariadením Slovenskej národnej rady (SNR) č. 1 z dňa 1. septembra 1944 - mnohí príslušníci židovskej národnosti sa z obáv pred neistou budúcnosťou v novej republike pokúšali začleniť do väčšinovej spoločnosti. Poslovenčovali si mená¹¹, upúšťali od praktizovania svojej viery, žili v zmiešaných manželstvách, postupne sa snažili asimilovať. Aj to bol dôvod skutočnosti, že mali hlboko ambivalentný vzťah k svojmu židovstvu - ten obsiahol celý rozsah od úplného dištancovania sa a popierania až k plnej identifikácii sa s ním, ako poznamenáva A. Heitlingerová.¹² Na druhej strane, predovšetkým tí Židia, ktorí prežili na slovenskom území, sa veľkou mierou zaslúžili o skonsolidovanie života židovskej komunity.¹³ Na území Slovenska po vojne žilo približne 28 - 30 tisíc Židov a koncom roka 1949 bolo registrovaných 41 židovských náboženských obcí.¹⁴ V prvých povojnových rokoch obce nezaistovali len obnovu náboženského života (náboženstvo totiž nebolo hlavným článkom, ktoré členov obcí po vojne spájalo), ale za pomoci zahraničných židovských organizácií sa starali tiež o zabezpečovanie sociálnych a zdravotných potrieb svojich členov.

Povojnová obnova republiky a návrat do konsolidovaných pomerov boli konfrontované s mnohými problémami - napr. vyrovnanie sa so zmenenou politickou situáciou a sformovanie vnútornej i zahraničnopolitickej línie, narastajúca rivalita medzi politickými stranami, pokusy o potrestanie tých osôb a skupín obyvateľstva, ktoré akýmkoľvek spôsobom boli podporovateľmi či sympatizantmi minulého režimu, obnova vojnou zničenej infraštruktúry a bytových fondov, ťažkosti spojené so zabezpečovaním základných životných potrieb. Obyvateľstvo sa neraz dostávalo do konfliktu s administratívnym aparátom, prekvitalo pašeráctvo, rabovanie, dochádzalo k prejavom banditizmu, rozmáhal sa čierny obchod a pod., situáciu komplikovali tiež transfery jednotlivých skupín obyvateľstva (odsun Nemcov, vzájomná výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, vnútorná kolonizácia, opcia a presídlenie do ZSSR) atď.

Na postavenie Židov vnútropolitický vývoj a celková spoločenská situácia v krajine prechádzajúcej obdobím sociálnej, politickej, ale aj mravnej krízy priamo vplýval. Prvé povojnové roky boli obdobím, keď v českých krajinách doznievali dôsledky nacistickej okupácie a na Slovensku ľudáckeho vplyvu. Tí, ktorí sa vrátili z koncentračných táborov alebo z emigrácie, neboli všade vítaní. Spochybňovala sa ich štátna príslušnosť a národná spoľahlivosť, ale aj majetkové nároky, keďže sa dožadovali späť zabratého hnutelného i nehnuteľného majetku, ktorý bol kedysi v ich osobnom vlastníctve.¹⁵ Je len pochopiteľné, že keď sa v táboroch ťažko skúšaní židovskí obyvatelia vrátili domov, a neraz podráždení, v zložitom psychickom rozporení, s pocitmi hnevu, rezignácie, bezmocnosti, pocitom krivdy, ale i viny (nevynímajúc pocit viny za vlastné prežitie, pričom iní neprežili), v mnohých prípadoch sa odhodlane

a húževnato dožadovali reštitúcie pôvodného stavu a svojich niekdajších majetkových práv, ale na druhej strane i istého odškodnenia či akýchsi (mimoriadnych) výhod z titulu prežitého utrpenia.

V rokoch 1945 - 1948 väčšina antisemitských vystúpení mala korene práve v majetkových otázkach, pričom v Čechách išlo skôr o získanie židovského majetku, na Slovensku skôr o jeho udržanie.¹⁶ Zdlhavé riešenie otázky reštitúcie bolo jedným zo základných ohnísk antisemitizmu. Bol síce vydaný reštitučný prezidentský dekrét č. 5/1945 z 19. mája 1945, ale bez prevádzacieho zákona, takže sa mohol interpretovať a zrejme sa aj interpretoval rôzne - v závislosti na konkrétnej situácii. Navyše, reštitúcia židovského majetku úzko súvisela s konfiškáciou nemeckého a maďarského majetku (konfiškácia sa vzťahovala aj na židovský majetok, pokiaľ sa majitelia pri sčítaní obyvateľstva pred rokom 1929, resp. 1938 hlásili k nemeckej či maďarskej národnosti). Helena Krejčová v tejto súvislosti uvádza, že „s proklamovanou i uskutočňovanou denacifikáciou v Československu prebiehal i proces znárodňovania, vlastne teda nacionalizácie s prvkami socializácie“, čo v niektorých prípadoch viedlo až k národnostnému šovinizmu.¹⁷ Prezident, ministri či povereníci a predstavitelia jednotlivých politických strán si uvedomovali, že reštitučné záležitosti sú povestným „kameňom úrazu“ a vyzývali dotknuté osoby v tomto smere k trpezlivosti, odsudzovali akékoľvek antisemitsky zamerané činy a hovorili o nekompromisnom postihovaní tých, ktorí protižidovské nálady iniciujú či podporujú. Realita bola predsa len trochu iná - miera postihovania vinníkov bola prinajmenšom diskutabilná. V mnohých prípadoch zohrala úlohu neochota kompetentných orgánov tieto prečiny objektívne (ak vôbec) riešiť, keďže faktory, ktoré túto (ne)ochotu determinovali, plynuli z vlastných straníckych, majetkových, osobných či iných pohnútok, a dokonca aj vo vyjadreniach niektorých politikov (napr. Václav Kopecký, Mikuláš Ferjenčík, Jozef Lettrich) bolo možné postupom času badať jasné antisemitské postoje. Snahy o odstraňovanie legislatívnych a administratívnych prekážok kladených pred židovských občanov a brániacich ich plnohodnotnému začleneniu sa do spoločnosti boli skomplikované tiež práve prejavmi „zdola“, motivovanými subjektívnymi pohnútkami civilného obyvateľstva, berúceho „spravodlivosť“ do vlastných rúk.

V najhoršej situácii, predovšetkým sociálno-ekonomickej, sa po vojne nachádzalo obyvateľstvo východného Slovenska, ktoré bolo v dôsledku prechodu frontu vojnovými udalosťami najviac zasiahnuté. Najzúfalejšie pomery boli v jeho severovýchodnej časti (najmä v okresoch Medzilaborce, Svidník, Stropkov, Snina a Sobrance - kde žilo prevažne rusínske obyvateľstvo). V lete 1945 tu až takmer 50 000 osôb nemalo vlastnú strechu nad hlavou.¹⁸ Veľké problémy boli aj v poľnohospodárstve, ktoré predstavovalo primárny zdroj obživy obyvateľstva regiónu, a tie pretrvávali následkom neúrody, sucha aj počas nasledujúcich rokov. Ako dôsledok toho sa v oblasti prudko rozmohli spomínané javy - krádeže, pytliactvo, cezhraničné pašeráctvo a čierny obchod, a to najmä s potravinami a dobytkom, nevyklučujúc ani banditizmus. Chudoba narastala do hrozivých rozmerov a mnohí ľudia - i celé rodiny - doslova bojovali o prežitie, vyskytli sa tiež prípady šírenia infekčných chorôb a epidémií. Ako informoval ONV v Spišskej Starej Vsi, „pre chudobu a neúrodnosť pôdy je v okrese iba 30% obyvateľstva samozásobiteľov“, ostatné obyvateľstvo bolo nútené spoľahnúť sa na štátom zabezpečované prídelové zásobovanie. To však, mierne povedané, pokrývalo - nebolo pravidelné, jednotlivé (základné) potravinové články nepostačovali a chýbali aj základné druhy priemyselného a spotrebiteľského tovaru. Pravidelne na kompetentné poverenictva prichádzali hlásenia o katastrofálnej situácii obyvateľstva, ktoré minulo svoje zásoby a doslova živorilo. Zárobková činnosť v niektorých okresoch bola takmer mizivá a cestovanie za prácou komplikovali obmedzené dopravné možnosti. Problémy boli tiež s dobytkom, keďže v lete 1945 sa v niektorých oblastiach rozšírila slintačka a krívačka.¹⁹ V zložitej situácii sa ocitli aj kolonisti, ktorí sa prisťahovali z horských oblastí do obcí vyprázdnených po vysídlení nemeckého obyvateľstva, ako to bolo v niektorých okresoch - bez prostriedkov i znalostí obhospodarovania pôdy, bez istoty, že tu budú môcť zostať natrvalo. Ďalšie problémy plynuli z nacionálnych či náboženských rozdielov a osobných pohnútok. Neutešené pomery na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch navyše komplikovali oddiely Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA, tzv. banderovci) a poľské zločinecké skupiny, ktoré predstavovali nebezpečenstvo najmä pre civilné obyvateľstvo.²⁰ Nemožno sa diviť, že sa vyskytovali prípady, keď sa predsedovia či funkcionári národných výborov (NV) zriekali svojich funkcií.²¹ Do uvedenej situácie ako jeden z fenoménov, ktorý konsolidáciu tunajších pomerov rozhodne neulahčil, vstúpili aj protižidovské nepokoje, ktoré sa v tomto ťažko skúšanom regióne Slovenska prejavili osobitnou mierou.

Na východnom Slovensku bolo židovské obyvateľstvo podobne ako na ostatnom území Slovenska počas vojny následkom deportácií zredukované.²² Len nepatrný počet sa ich vrátil s podlomeným zdravím z koncentračných táborov, mnohí bez detí, rodičov, manželiek, s neúplnými rodinami, či bez príbuzných a známych. Ďalší prichádzali z jednotiek domácej či zahraničnej armády, z exilu, od partizánskych oddielov²³ a z úkrytov, kde sa im podarilo prežiť často len za pomoci slovenského obyvateľstva. Židovské náboženské obce po vojne pôsobili v Košiciach, Kežmarku, Sečovciach, Spišskom Podhradí, Prešove, Bardejove, Humennom, Kapušanoch, Michalovciach, Kráľovskom Chlmci, Sobranciach, Stropkove a vo

Vranove nad Topľou.²⁴ Objavujúce sa antisemitsky zamerané výtržnosti boli v podstate zamerané na zastrašenie obyvateľov židovského náboženstva či pôvodu a snahe vyvolať v ich radoch rozruch a neistotu, poprípade ich donútiť k odchodu, resp. odsťahovaniu sa z istého regiónu. Zväčša sa jednalo o letákové akcie hlásené z mnohých oblastí východného Slovenska (Prešov, Košice, Spišská Nová Ves, Stará Lubovňa, Levoča, Poprad²⁵). Za týmto účelom aktéri využívali tiež poplašné správy (istá forma zastrašovania), ako napr. chystaný ozbrojený útok proti týmto osobám, v nočných hodinách vybijanie okien domov, v ktorých bývali osoby židovského pôvodu, rozširovanie poplašných a nepravdivých správ o tom, že židovskí obchodníci otravujú cigarety a potraviny, (nielen) lekári zabíjajú deti (fenomén šírenia správ o údajnom vraždení detí Židmi bol na Slovensku - ako aj napr. v Poľsku a Maďarsku - pomerne rozšírený - v Topoľčanoch, Šali, ale aj v okolí Košíc²⁶).

Na rastúce antisemitské nálady medzi obyvateľstvom upozornil už v lete 1945 prednosta 2. oddelenia Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti (HVNB) Povereníctvo vnútra SNR v hlásení zo 7. júla 1945: „...v lude sa veľmi šíri protižidovská nálada vyvolaná jednak fašistickými živlami a jednak niektorými výčinmi Židov. Je isté, že toto hnutie nachádza medzi fašizmom naočkovanom lude vhodnú pôdu a hrozí rozrásť sa do veľkých rozmerov.“ Čo sa napokon aj stalo. Nemalou mierou k tomu prispeli aj sporné (či vnímané ako sporné) rozhodnutia správcov majetku pod dočasnou národnou správou (na základe prezidentského dekrétu č. 5/1945). „Rôznymi chybami ONV pri rozdeľovaní dočasných správcovstiev boli tieto (miesta) udelené aj Židom národne nevedomelým.²⁷ Židia si v niektorých prípadoch úplne právom vyslúžili od Slovákov nenávisť, lebo sa k nim chovajú veľmi arogantne a panovačne.“ Zaujímavá je samotná rétorika hlásenia - existencia spomínaných javov je nepopierateľná, ale je namieste spôsob vyjadrovania (a viac-menej neskrývaného schvaľovania týchto činov)? „Pozoruhodným pri tom všetkom je aj to, že niektoré miesta dočasných správcov alebo miesta v zdravotníctve boli obsadené Židmi dekrétmi priamo z povereníctva SNR a to niekedy aj v takých prípadoch, kedy kompetentný pre udeľovanie miesta bol ONV. Zo strany Židov prichádzajú naproti tomu veľké sťažnosti na zaobchádzanie s nimi a sú veľmi sklamaní postojom obyvateľstva. Skoro všetci si poslovenčujú mená a systematicky vyvíjajú tlak, aby zámerné obsadili dôležité hospodárske, verejné a politické miesta, kde potom podporujú svojich súkmeňovcov. Podľa ešte nezistených správ kupujú Židia zbrane a ručné granáty a platia za ne údajne dosť veľké sumy peňazí.“²⁸ Samotné úrady teda v istom zmysle tiež boli šíriteľmi poplašných, neoverených informácií. Situácia sa postupom času zostrovala a napätie v spoločnosti naberalo na intenzite. Medzi prvé vystúpenia s protižidovským (?) zameraním patrí demonštrácia za zlepšenie prídelového systému v Prešove.

Tlačový orgán Komunistickéj strany Slovenska (KSS) v Prešove Hlas ľudu, informoval o udalostiach, ktoré sa v meste odohrali 26. a 28. júla 1945 ako o „výtržnostiach protištátneho rázu, prevádzaných typicky fašistickým spôsobom“. Dňa 26. júla skupina troch mužov pod vedením istého Žemličku vykrikovaním protižidovských hesiel údajne pripravovala náladu pre protištátnu demonštráciu, ktorá sa napokon uskutočnila 28. júla 1945. V ten deň sa pred ONV zhromaždila skupina cca 150 osôb, požadujúcich zvýšenie prídelov. Následne dav zaútočil na kuchyňu Repatriáčného úradu a vykradol ju. Malo dôjsť aj k inzultáciám židovských občanov a k útoku na stanicu NB, odkiaľ boli ukradnuté zbrane, pričom dav demonštrujúcich proti pomerom v tomto regióne sa podarilo upokojiť až vo večerných hodinách. Situáciu sa snažil utíšiť predseda ONV a zároveň oblastný predseda KSS Arnošt Pšenička (vzhľadom na meno dotyčného je možné predpokladať, že bol židovského vierovyznania, resp. pôvodu) ktorý, paradoxne, už 29. júla 1945 na ľudovej manifestácii KSS poukazoval na zreorganizovanie zásobovania, prevedenie parcelácie, obnovovanie dopravy a podobne. Po incidente až 34 osôb bolo obžalovaných zo zrady na povstaní (!?) a ocitli sa pred ľudovými súdom, Žemlička bol odsúdený na 30 rokov väzenia.²⁹ V tejto súvislosti je zaujímavý ešte jeden fakt. Komunistickou tlačou bola na zodpovednosť za túto protištátnu demonštráciu (okrem „fašistov, gardistov a Maďarov“) braná aj miestna inteligencia, ktorá „sústavnou propagandou už dlhší čas zavádzala verejnosť“ a strhla dav. Otázka znie - prečo inteligencia. Snáď tej by malo v neposlednom rade záležať na udržaní poriadku. Neboli to len konšpiratívne obvinenia? Pravdou však je, že takpovediac vodu na mlyn obvinení si inteligencia pustila z vlastných radov. Totiž 28. júla sa v časopise Ozvena, tlačovom orgáne Demokratickej strany (DS) písalo: „Dnes sa hlásime o prídel my, štátni zamestnanci, lebo patríme do triedy sociálne najslabších! A právom! ... Došli zásielky UNRRY. Čo sme my, štátni zamestnanci, z nich dostali? Nič, skoro nič! Čo nám treba? Všetko! Potrebujeme odev, obuv, chceme jesť! Chceme, čo nám patrí! ... Vrátili a vracajú sa ľudia zo západu, z rozličných končín Európy, z bunkerov, z koncentračných táborov, z lágrov. Mnohí prichádzajú len s tým, čo majú na sebe, ako to sami hovoria a priznávajú. A pozoruhodné je, že o týždeň, o dva, keď ich vidíte korzovať, sedieť v kaviarňach alebo postávať na ulici, sú elegantne vyobliekaní, na nohách krásne topánky, dámy napudrované, namaľované. Odkiaľ majú títo ľudia tieto veci? ... Vy, čo máte na starosti vedenie UNRRY a delenie prídelov, delte spravodlivo, podľa vykonanej práce, lebo aj my vieme našu ohnutú chrbtovú kosť vystrieť!“ Je zrejmé, na koho a na aké vrstvy či sociálne skupiny slová článku narážali, a nemuselo pritom ísť výlučne len o Židov, a je pochopiteľné, že nezostali bez povšimnutia.³⁰ Podobnou čo do motivácie

protižidovskej akcie bola manifestácia partizánov³¹ (v počte asi 1000 osôb na čele s kpt. Palšom), ktorá sa konala v Bardejove 22. júla 1945. Po tejto manifestácii išli partizáni k pekárovi, kde našli biely chlieb, ktorý bol napečený údajne pre obyvateľov židovskej národnosti. „Tento chlieb partizáni vzali a odovzdali ho v nemocnici pre chorých s tým, že biely chlieb sa piecť nesmie. Ďalej boli zistené sťažnosti obyvateľstva voči občanom židovskej národnosti, že repatriačné kuchyne, v ktorých sa stravuje obyvateľstvo väčšinou židovskej národnosti, sú vybavené ryžou a dostatočným množstvom cukru a že sa v týchto kuchyniach stravujú i židia, ktorí neprichádzajú zo zajateckých a koncent. táborov, zatiaľ čo obyvateľstvo tieto články vôbec nedostáva.“³² Obyvateľstvo tiež poukazovalo na to, že v tatranských rekreačných strediskách sa nachádza veľa Židov, „...ktorí si to vôbec nezasluhujú a títo po uplynutí rekreačnej doby usadzujú sa v Tatrách, preplácajú ceny a obchodujú na čierno“.³³ Napriek tomu, aká zložitá bola situácia v okrese Bardejov, tlač informovala úplne v opačnom duchu: „Aká nespokojnosť môže byť v bardejovskom okrese, kde nikto nehľadá a kde vedúci činitelia sa všemožne starajú o obnovu hospodárskeho života...“³⁴

V auguste 1945 HVNB v Bratislave informovalo, že „...dochádzajú tunajšiemu veliteľstvu hlásenia temer zo všetkých okresov a oblastí z celého východného Slovenska o nepriateľskom postoji slovenského a rusínskeho obyvateľstva proti občanom židovskej konfesie a tento nepriateľský postoj sa zo dňa na deň priostreje. Toto vrenie sa prejavuje najmä v oblasti Prešov, Humenné a Michalovce, kde sa vracajú príslušníci židovskej konfesie, obsadzujú živnosti a hospodárske podniky“. Obsadzovanie miest v samospráve a najmä v podnikoch, celkom pochopiteľne, malo u obyvateľstva veľký ohlas a budilo nemalý záujem. Aj na východnom Slovensku však bolo tiež zdrojom protižidovských nálad. Je treba podotknúť, že nežidovské obyvateľstvo uvádzalo ako pádne dôvody svojho konania proti Židom nie samotnú skutočnosť, že sa títo obyvatelia vracajú, ale to, že „...v mnohých prípadoch jednotlivci, či už verejnoprávnych inštitúcií alebo hospodárskych podnikov dopúšťajú sa rôznych rukolapných prechmatov (najmä pridelenie živností, hosp. podnikov, čierny obchod) a to tak, že neostanú zatajené pred verejnosťou“.³⁵ Situácia bola komplikovaná a každý pokus o konsolidáciu je možné hodnotiť v istom zmysle pozitívne. Napr. prednosta Oblastného bezpečnostného referátu v Michalovciach konštatoval, že „obyvateľstvo je krajne proti nim (t. j. Židom - pozn. J. Š.) zaujaté a stále poukazuje, že ešte len mesiac, alebo dva, čo prišli celkom otrhaní a teraz už sú samá bunda a paráda a že tiež všetky peniaze už majú oni v rukách. Všetka snaha prehovoriť a vysvetliť obyvateľstvu o pravom stave veci ostáva márna a nakoniec podozrievajú tie osoby, ktoré im to vysvetľujú, že sú od Židov kúpené a preto ich zastávajú. Osobne som s vedúcimi Židov o veci rozprával a žiadal som ich, aby žiadali od svojich príslušníkov, aby sa tak vyzývave nechovali a nezväčšovali ešte nenávisť proti sebe. Bola mi v tejto veci sľúbená pomoc,“ a navrhuje: „V tejto veci by bolo potrebné, aby na Povereníctve pre priemysel a obchod bolo zariadené, aby živnosti boli vydané podľa % zastúpenia, aby tak aj kresťania mohli sa v obchode uplatniť a tým by snáď došlo k čiastočnému vyrovnaniu a zmierneniu nenávisť.“³⁶ Podobným spôsobom - personálnymi zmenami v podnikoch a inštitúciách - sa podarilo predísť, resp. zabrániť už aj napätiu, ktoré vzniklo medzi obyvateľstvom aj v iných častiach regiónu. Podľa hlásenia NB v Humennom, „v tunajšej oblasti ... náhľad obyvateľstva národnosti slovenskej a rusínskej sa v poslednom čase voči národnosti židovskej zmiernil a to tým, že ONV v Humennom bol pridelený v poslednom čase prednosta úradu, ktoré miesto do tohto času zastával Žid. Taktiež na tento úrad bolo v poslednom čase pridelených niekoľko kvalifikovaných úradníkov na miesta taktiež, ktoré boli obsadené osobami národnosti židovskej. Obyvateľstvo v tomto nachádza veľkú oporu a to tým, že sa ich dožiadanim splní všetko podľa možnosti zákona a to tak, že nebudú odstrkovaní, aby prišli ten alebo onen čas, že im to nemajú kedy vybaviť“.³⁷ Každá minca má však dve strany - a či všetky podobné kroky boli celkom v poriadku a „kóšer“ so zákonom, môžeme sa len domnievať. Nepriateľský postoj voči Židom v tomto období bol zaujímavý aj z iného dôvodu - z hľadiska národnostného - obyvatelia židovskej konfesie sa medzi sebou a na verejnosti rozprávali nemecky, prípadne maďarsky (mnohí ani neovládali slovenský jazyk), čo na obyvateľstvo, vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti a vtedajšie postoje voči príslušníkom týchto národností, pôsobilo ako istý druh provokácie. Zvlášť v južných oblastiach východného Slovenska, ktoré bolo Viedenskou arbitrážou pričlenené k Maďarsku a po vojne opäť pripadlo Československu, sa objavovali prípady, keď bolo židovské obyvateľstvo obviňované z „prezliekania kabátov“, v zmysle „vy (t. j. Židia) ste boli prví, ktorí ste vítali Maďarov a vyložili maďarské zástavy na svoje domy, po odchode Maďarov vítali ste ČA a teraz, keď je obnovená ČSR, hlásite sa za prvých Slovákov“.³⁸

Na Slovensku, a špeciálne v jeho východnej časti, vstúpil do kontextu protižidovských nepokojov fenomén tzv. bielych partizánov. Pod menom a na účet bielych partizánov sa šírila predovšetkým zastrašujúce správy nielen voči Židom, ale tiež propaganda proti komunistom, bolševizmu, Sovietskemu zväzu a podobne. Informácie o tzv. bielych partizánoch, resp. bielej garde a jej činnosti sú doposiaľ pomerne strohé. Podľa spisu Povereníctva vnútra sa na území západného a severozápadného Slovenska mali objavovať od polovice roka 1945 a pomenovanie dostali zrejme podľa bieleho odevu a bielych baraníc. Tieto protikomunisticky orientované ozbrojené skupiny údajne mali pôsobiť v horách pri Bánovciach nad

Bebravou, Trenčine a Topolčanoch, v okresoch Považská Bystrica, Kysucké Nové Mesto, v okrese Čadca v priestore Turzovka - Dlhé Pole.³⁹ Prečo teda bieli partizáni a východné Slovensko? Je pravdepodobné, že označenie „bieli partizáni“ bolo (v niektorých prípadoch) len iné pomenovanie pre členov UPA, teda banderovcov, pričom v niektorých dokumentoch sa pri pomenovaní bieli partizáni uvádza súčasne aj ekvivalent banderovci.⁴⁰ Oddiely banderovcov koncom leta a na jeseň 1945 skutočne v regióne svoju činnosť zameranú protisovietsky a protikomunisticky vykonávali, avšak mala výlučne propagačný, resp. prieskumný charakter. Napriek tomu ich činnosť na Slovensku bola spájaná aj s protižidovskými aktivitami a antisemitskou propagandou (údajne s cieľom využiť negatívny vzťah slovenského obyvateľstva k Židom - a aj týmto spôsobom si nakloniť ich priazeň). Do tohto kontextu by tak logicky zapadal aj prípad povraždenia 18 židovských občanov (z toho boli niektorí členmi KSS) v sninskom okrese (obce Nová Sedlica, Ulič, Kolbasov) na prelome novembra - decembra 1945. Napr. len v jedinú noc zo 6. na 7. decembra 1945 bolo v Kolbasove neznámou ozbrojenou skupinou zavraždených 11 osôb, z toho 7 žien. O tom, že príslušníci UPA mali z poverenia velenia nariadené chovať sa dôstojne voči miestnemu civilnému obyvateľstvu a jednoducho zakázané vykonávať akékoľvek kompromitujúce akcie, ktoré by mohli v obyvateľstve vzbudiť pohoršenie a nedôveru. Ako je uvedené v pokynoch veliteľa „Orlana“: „... bude potrebné navštevovať mnoho domov, stretávať sa a hovoriť s mnohými ľuďmi ... (vysvetľovať) kto sme a za čo bojujeme, o čom hovoríme, ako sme oblečení a ozbrojení, ako sa správame voči obyvateľstvu, vojsku a všetkým Čechom a Slovákom - totiž len slušne... Za nijakých okolností nie je dovolené zabíjať židov a krivdiť im, ani viesť antisemitskú propagandu...“⁴¹ Uvedené vraždy boli v minulosti tendenčne zneužitie proti príslušníkom UPA (hoci v čase spáchania vražd sa už na území Slovenska nenachádzali) a aj historiografiou pripisované na účet banderovcov. Najnovšie výskumy pripúšťajú, že tieto vraždy spáchali banderovci, avšak takpovediac „na objednávku“ miestnych občanov (nevylučujú sa ani miestni funkcionári NV či NB), pričom v prípade banderovcov išlo zrejme o skupinu operujúcu na vlastnú päsť (bez toho, aby o tom vedelo velenie UPA v juhovýchodnom Poľsku), resp. išlo o ozbrojenú poľsko-slovenskú kriminálnu skupinu.

Vládni predstavitelia upriamili svoju pozornosť na problém povojnového antisemitizmu až v októbri 1945, po topolčianskych udalostiach, a to predovšetkým na páľčivú otázku praktizovania čierneho obchodovania, obrovské ťažkosti v zásobovaní obyvateľstva a v neposlednom rade pretrvávajúce antisemitské tendencie v ozbrojených zložkách. Vyjadrenia politikov pokryli celú škálu názorov, od výrokov, že celá situácia je „boj reakcie, ktorá nepriamo útočí na ústrednú vládu...k svojim nekalým účelom a cieľom“ až po vyjadrenia, že „...sú to teda hriechy minulosti“. Kritika však smerovala i do vlastných radov. Námesník predsedu vlády Viliam Široký zodpovednosť za udalosti oprávnene kladie i na samotných vládných a štátnych predstaviteľov, hoci dovtedy bola vina za antisemitské počiny priznávaná ľudovým vrstvám. „Politici si musia byť vedomí svojej vlastnej zodpovednosti a nemôžu zvalovať všetku vinu na ľud, ktorý bol ponechaný vo svojej nevedomosti a v ktorom boli predsudky vlastne vypestované. Ľud nič nepočul o tzv. židovskej otázke, nedošlo k vydaniu žiadnych zákonov, ani k verejným výrokom zodpovedných štátnikov na schôdzach alebo v tlači, a preto sa musí táto otázka vyriešiť najprv politicky.“⁴² Samotná existencia protižidovských nálad však napokon bola šikovne využitá zo strany KSS ako jedna z demagogických zbraní na postupné zdiskreditovanie DS v mocenskopolitickom zápase. Pod vplyvom množiacich sa prípadov antisemitského charakteru sa začalo hovoriť i o existencii protižidovského podzemného hnutia šíriaceho medzi ľudom nespokojnosť.⁴³ Na vzniknutú situáciu, pochopiteľne, muselo reagovať aj bratislavské Povereníctvo vnútra SNR. Začiatkom októbra 1945 bolo všetkým okresným a miestnym národným výborom, komisariátom a útvarom NB nariadené, aby boli podniknuté všetky opatrenia na zabránenie ďalších nepokojov, demonštrácií a akýchkoľvek protištátnych akcií. Príslušníci NB rozhodne nemali ľahkú úlohu pri zabezpečovaní verejného poriadku a nebolo to jednoduché ani z toho dôvodu, že situácia bola komplikovaná po tom, čo sa vyskytli prípady, keď sa príslušníci NB či vojaci pri postupe v tejto veci neraz dali ovplyvniť svojimi osobnými náhľadmi, sympatiou či antipatiou voči Židom, pridali sa na stranu demonštrujúcich (aj v prípade spomínaného topolčianskeho incidentu) alebo dokonca od nich samých vyšla iniciatíva k protižidovským výtržnostiam, ako tomu bolo napr. v Želiezovciach v auguste 1946. Keďže k náprave v tomto smere nedochádzalo, HVNB, pochopiteľne, reagovalo: „...príslušník NB je povinný za každých okolností udržať priadok a poskytnúť a zaistiť v prípade potreby našim židovským spoluobčanom príslušné práva a ochranu...každý odklon od týchto zákonov bezpečnostných orgánov a prípadné rozlišovanie podľa náboženstva pri poskytnutí demokratického práva budem v budúcnosti stíhať čo najprísnejšie.“⁴⁴ Vidieť tak snahu aj týmto spôsobom zložené pomery zmierniť či ich aspoň viac nezhoršovať. Aj tak počas prvých povojnových rokov zostávalo pomerne dosť priestoru, kde antisemitizmus prežíval.

Tieto udalosti v istom zmysle posunuli „riešenie židovskej otázky“ po vojne ďalej. Kým dovtedy sa slovenské politické kruhy nesnažili o obdobné zákony o navrátení židovského majetku pôvodným majiteľom - ako tomu bolo v Čechách, pod vplyvom „Topolčan“ centrálna vláda žiadala, aby reštitučný zákon nadobudol celoštátnu platnosť, pričom opatrenia boli SNR prijaté v apríli 1946. Situácia tým však

vyriešená nebola - na jednej strane to vyvolalo úpornejšie dožadovanie sa svojich práv zo strany židovských obyvateľov, a na druhej strane opätovný nárast antisemitských nálad, ktoré sa stali súčasťou povojnovej reality. Napriek tomu je otázne, či sa dá vo všetkých týchto prípadoch hovoriť jednoznačne o antisemitizme, keďže išlo *primárne* o majetok, a ako hodnotiť živelné prejavy civilného obyvateľstva. Čo však potom jednoznačnejšie hodnotiť ako antisemitské počínanie? Možno by sa tak dalo označiť práve počínanie kompetentných miest v niektorých situáciách - svojvôľa v prípade bezpečnostných zložiek, nečinnosť (a tichá podpora) predstaviteľov verejnej správy, „tolerantné“ postihy, ale predovšetkým nejasný postoj a nedôsledný prístup lídrov štátu k tejto otázke (podpora židovských organizácií, židovských utečencov, na druhej strane otázka reštitúcií, rozporuplné vyhlásenia a vyjadrenia).

Poznámky a literatúra:

1 Mohutné antisemitské prejavy v Maďarsku vypukli ako dôsledok kampane komunistov proti *šmelinárom* (takto boli Židia označovaní) vo februári a v letných mesiacoch roku 1946. LANG, T. - STRBA, S.: Holokaust na južnom Slovensku na pozadí histórie novozámockých židov. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 373.

2 Prednedávnom vzbudila pozornosť publikácia poľského autora J. T. Grossa *Strach* (vydaná v roku 2006 v USA), ktorá pojednáva o pogromoch na Židov v Kielcach v lete 1946 (v januári 2008 vyšla v poľštine). Pozri tiež *Difficult Postwar Years. Polish voices in Debate Over Jan T. Gross's Book Fear*. Warszawa : The Polish Institute of International Affairs, 2006, 142 s.

3 VJATROVYČ, V.: Stavlenňa OUN do jevrejiv: formuvanňa pozyciji na tli katastrofy. Lviv : Vydavnyctvo „Mc“, 2006, s. 87 - 100.

4 Zaznamenané boli napr. úteky poľských Židov na územie Slovenska, a tiež Židov zo Zakarpatskej Ukrajiny (býv. Podkarpatskej Rusi) a z Maďarska. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Povereníctvo vnútra (PV) - sekretariát (sekr.), k. 75, č. 966/45-46. Hlásenie Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti č. 224 zprav./1945; tiež ŠMIGEL, M. - MIČKO, P.: K problematike utečeneckých vlín na Slovensko v rokoch 1944 - 1946. In: *Acta historica Neosoliensia*, Tomus 9. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2006. s. 181 - 183.

5 SNA Bratislava, f. PV - bezpečnosť (bezp.), k. 1. Situačné správy za rok 1945.

6 SNA Bratislava, f. PV - prezídium (prez.), k. 71, č. 3433/1947. Zoznam Židov, ktorí uprchli z Maďarska a Poľska; SNA Bratislava, f. PV - sekr., k. 75, č. 966/1945-1946. Nedovolené prekročovanie štátnych hraníc - bezpečnostné opatrenia.

7 Podľa Okresného sekretariátu KSS v Snine, „o vrátení židovských majetkov, ktoré sa dostali z dražieb židovských vecí za tisovskeho režimu do rúk našich občanov alebo sú doteraz pod národnou správou, nie je ešte rozhodnuté. Je jasné, že tieto židovské veci sú teraz hlavným zdrojom antisemitizmu“. ŠA Prešov pobočka Humenné, f. ONV Snina 1945 - 1949, k. 2, č. 243/1945.

8 SNA Bratislava, f. PV - prez., k. 2, č. 2769/1946. Washington Post - útoky proti československej vláde.

9 V októbri 1945 na manifestačnom zhromaždení Spolku rasovo prenasledovaných (SRP) generálny tajomník SRP V. Winterstein uviedol, že „... židia si cenia národný štát, kde žijú a chcú sa plne zapojiť do hospodárskej, politickej a kultúrnej výstavby našej drahej vlasti“ a vyčítal „niektorým židom, že sa neprávom obracajú o pomoc zo zahraničia, nakoľko tieto ich ponosy nie sú oprávnené“, pričom konštatoval „podstatné zlepšenie nazerania na riešenie židovskej otázky“. Čas, 10. októbra 1945, s. 3.

„Tunajšie židovstvo s lútosťou konštatuje, že niektoré mocnosti používajú existenciu židovskej otázky na Slovensku pre svoje politické zámery ... Proti takejto obrane, o ktorú sme neprosili, sa s najväčšou rozhodnosťou ohradzujeme ... ešte v čase vojny, ba nemeckej okupácie, zrušila SNR všetky protizidovské zákony a nariadenia... veríme, že sa čoskoro realizuje poctivá vôľa našich zákonodarcov. Je pravdou síce, že tu došlo k protizidovským výčinom, čo však súvisí s počínaním niektorých reakčných živlov... Vládni činitelia sú pevne rozhodnutí udržať bezpečnosť pre každého občana za všetkých okolností a túto svoju dobrú vôľu i dokázali.“ Zároveň vysoko ocenili náboženskú slobodu, sociálnu pomoc a poskytnutie útočiska židovským utečencom, ako aj možnosť slobodne sa vystahovať. Hlas ľudu (Prešov), 10. októbra 1946, s. 3.

10 Antisemitizmus založený na rasovom princípe bol ideologickým produktom predchádzajúcej éry, inak možno aj na Slovensku hovoriť o antisemitizme založenom na sociálnom, ekonomickom, resp. konfesijnom základe.

11 Napr. približne do 18. júna 1945 bolo podaných 594 žiadostí o zmenu priezviska (resp. aj osobného mena), z toho sa Židov týkalo 539 (t. j. 90,75 %). Veľká väčšina žiadostí bola vybavená priaznivo. SNA v Bratislave, f. PV - bezp., k. 442, č. 5021/1945. Prehľad v žiadostiach podaných vo veci zmeny priezvisk a osobných mien.

12 Vychádza pritom zo sociologického výskumu realizovaného s deťmi československých Židov, ktorí prežili holokaust (tzv. druhá generácia). HEITLINGEROVÁ, A.: Ve stínu holocaustu a komunizmu. Čeští a slovenští židé po roce 1945. Praha : G plus G, 2007, s. 78.

13 Bližšie pozri BÜCHLER, Y. R.: Znovuoživenie židovskej komunity na Slovensku po druhej svetovej vojne, s. 66 - 71.

14 www.postoy.sk/node/519-18k Cit. 12. februára 2008.

15 Pozri napr. ŠA Prešov pobočka Humenné, f. ONV Snina 1945 - 1949, k. 3, č. 14841/46-I. List ONV v Snine.

16 SVOBODOVÁ, J.: Projevy antisemitizmu v českých zemích v letech 1948-1992. In: HOENSCH, J., BIMAN, S., LIPTÁK, L.: Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 1999, s. 194.

17 KREJČOVÁ, H.: Čechy na úsvitu nové doby: Český antisemitizmus 1945-1948. In: Antisemitismus v posttotalitní Evropě. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 1993, s. 103 - 110.

18 ŠMIGEL, M. - KRUŠKO, Š.: Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946. 1. vyd. Prešov : Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky, 2005, s. 98.

19 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 1. Situačné správy za rok 1945.

20 Bližšie k sociálno-ekonomickej situácii obyvateľstva v oblasti pozri ŠMIGEL, M. - KRUŠKO, Š.: Opcia, s. 97 - 109; BOBÁK, J. - ŠUTAJ, Š.: Obnova vojnou zničených obcí východného Slovenska v rokoch 1945 - 1948. In: Historica Carpatica, XII/1981. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, s. 33 - 60.

21 Tak to bolo napr. v prípade okresu Giraltovce.

22 Napr. k 15. decembru 1940 v spišských okresoch žilo 6209 Židov, k 1. februáru 1944 ich zostalo iba 669 (t. j. 10,77% predchádzajúceho počtu). Tento počet bol následne zredukovaný počas druhej vlny deportácií. Obeťou holokaustu sa tak počas druhej svetovej vojny stalo viac ako 4000 Židov zo spišských okresov. SULÁČEK, J.: Tragické osudy židovskej komunity na Spiši v rokoch druhej svetovej vojny. Dostupné na www.kezmarok.com/vystavy/zid-vystava/zidia-prednaska-J.Sulacek.pdf. Cit. 10. októbra 2007.

23 K činnosti Židov v odbojových zložkách pozri ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: Židia a protinacistický odboj na Slovensku. In: Acta Judaica Slovaca 2. Bratislava : SNM - Múzeum židovskej kultúry , 1995, s. 9 - 44.

24 www.postoy.sk/node/519-18k Cit. 12. februára 2008.

25 V Poprade boli vylepované letáky „Občania pozor! Židia kupujú zbrane. Potrebujú ich na nás!“ a „Smrť Židom“ ŠA Levoča, f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900 - 1949, k. 278, č. 384/1945. Poprad - protižidovské letáky; pri letáku „Židia von!“ bolo pripojené meno adresáta, ktorému bol pravdepodobne text určený - „Jeleň“. Vyšetrením sa zistilo, že spomínaný Jeleň je predsedom ONV, takže zrejme išlo o akciu ľudí z jeho blízkeho okruhu. Následne začiatkom októbra 1945 bol v Poprade rozširovaný okrem letákov „Smrť Židom“ a „Žeňte Židov do Palestíny“ aj leták „Za smrť Žida Jeleňa 20000 odmena“. ŠA Levoča, f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900 - 1949, k. 281, č. 1130/1945. Letáky protižidovského smeru rozširované neznámym páchatelom.

26 Podľa vymyslených správ v Košiciach našli „kresťanské zavraždené deti v židovskom kostole“. ŠA Košice, f. Krajský súd v Košiciach 1872 - 1949, inv. č. 1185, k. 509, č. 1022/1946. Rozširovanie nepravdivých správ protižid. v Luciabani.

27 Na túto skutočnosť Povereníctvo vnútra reagovalo nariadením, podľa ktorého pri určovaní národnej spoľahlivosti nebolo smerodajné vierovyznanie, ale to, k akej národnosti sa tieto osoby hlásili pred rokom 1939 alebo aká reč sa používa v rodine. ŠA Banská Bystrica pobočka Zvolen, f. ONV vo Zvolene 1945 - 1949, k. - neuvedené, č. 634/1945 prez.

28 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 442, č. 7510/1945. ONV a MNV - nedostatky - hlásenie.

29 Hlas ľudu, 3. októbra 1945, s. 2.

30 Porovnaj Hlas ľudu, 31. júla 1945 a Ozvena, 28. júla 1945. Podobne sa politický boj medzi DS a KSS rozpútal na východnom Slovensku aj o rok, krátko po voľbách do Ústavodarného národného zhromaždenia, keď sa na stránkach tlače navzájom osočovali zo zodpovednosti za šírenie (nielen) protižidovských nápisov, zväčša pripisovaných neoprávnene DS.

31 Potýčky medzi (bývalými) partizánmi a židovskými občanmi neboli ojedinelé. Napr. vo Veľkej Lomnici, okres Kežmarok, v zime 1945 došlo v miestnom hostinci k osobnej potýčke a bitke medzi istým miestnym Židom a bývalými partizánmi, z ktorých bol jeden národným správcom na veľkostatku vo V. Lomnici a druhý hostinským. Hostinský sa ponosoval na to, že „židia mu chcú tento hostinec odobrať, že za čo on ako partizán bojoval, pričom utratil svoje zdravie a židia, čo sedeli v bunkeroch dnes nám bojovníkom budú rozkazovať“. Prítomný Žid následne fyzicky zaútočil a v roztržke pokračovali aj po privolaní polície. ŠA Levoča, f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900 - 1949, k. 283, č. 1362/1945. Verejné poburovanie.

32 Sťažnosti na prerozdeľovanie najmä potravinových a zriaďovanie repatriačných kuchýň sú známe najmä z Bardejova, Levoče, Michaloviec a ich okolia aj v nasledujúcom období. Podobné prípady sú však známe aj z iných oblastí Slovenska. SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 2. Situačné správy za rok 1946 - máj.

33 Hlásenie podal náčelník oblastnej správy OBZ mjr. pech. Pavol Marcelý 5. septembra 1945. SNA v Bratislave, f. PV - bezp., k. 1. Situačné správy za rok 1945.

34 Hlas ľudu (Prešov), 31. júla 1945, s. 1.

35 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 483, č. 60/1945. Nálada obyvateľstva proti spoluobčanom židovskej

konfesie.

36 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 1. č. 637/1945. Situačné správy za rok 1945.

37 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 1. Situačné správy za rok 1945.

38 ŠA Košice, f. Krajský súd v Košiciach 1872 - 1949, k. 525, č. 1891/1948. Verejné štvanie proti Židom v Ladmovciach. Hoci sa na Židov z bývalých okupovaných území nazeralo aj týmto spôsobom (t. j. že vítali maďarskú okupáciu), ide o prinajmenšom diskutabilnú záležitosť, keďže v tom čase sa vedelo o protižidovskom charaktere maďarského zákonodarstva. Potom logicky vyplýva, že tunajší Židia by sa stavali skôr na stranu Československa. Pochopiteľne, rozdielneho charakteru už bol vzťah Židov k Slovenskému štátu a jeho zákonom.

39 SNA Bratislava, f. PV - sekr./obyč. 1946, k. 75, č. 966/88-46. Odhalenie protištátnych organizácií na Slovensku.

40 Napr. SNA Bratislava, f. Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave, k. 263, č. 822/1946.

41 Bližšie pozri ŠMIGEL, M.: Banderovci na Slovensku 1945 - 1947. 1. vyd. Banská Bystrica : FHV UMB, ÚVVP UMB, 2007, s. 107 - 127, s. 130 - 131.

42 Československo a Izrael v letech 1945 - 1956. Dokumenty. [Ed.:] K. Kaplan - J. Dufek - V. Šlosar - M. Bulínová. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1993, s. 26.

43 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 1, č. 383/1945. Situačná správa z územia celého Slovenska za obdobie 15. 9. - 15. 10. 1945.

44 SNA Bratislava, f. PV - bezp., k. 498, č. 3/1947. Protižidovské výtržnosti - zamedzovanie.

Anti-Jewish riots after World War II - East Slovakia in 1945

Central Europe was affected by strong anti-Semitic wave after World War II. Slovakia wasn't an exception in this way. Especially its eastern regions had to deal with this problem. That region was affected by war events and its consequences in a large extent (catastrophic social situation, national problems, insufficient food-supply and smuggling). The first anti-Jewish actions happened in Košice, Humenné and Prešov in the first days and the first weeks after the end of World War II. Consequently it spread into other parts of Slovakia, too. This Anti-Jewish propaganda was connected with economic, social as well as national motives. Mostly it spread through posters and demonstrations. Murders of the Jews in Snina district in November and December 1945 presents a specific problem.